

PIOTR SIEMIŃSKI*

Sąd Apelacyjny w Szczecinie

ORCID: 0000-0001-8359-1333

*„Arystokrata zamknięty w Archiwum¹”.
Archiwalna droga Alfreda Wielopolskiego*

W 1951 roku do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie [dalej: WAP], w poszukiwaniu pracy zgłosił się Alfred Wielopolski². Stało się to po tym, gdy otrzymał zakaz dalszej pracy

* Ukończył studia historyczne na Uniwersytecie Szczecińskim. Po studiach pracował jako archiwista w Instytucie Pamięci Narodowej w Szczecinie oraz w Sądzie Rejonowym Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie. Obecnie pracuje w Sądzie Apelacyjnym w Szczecinie.

¹ Jest to parafraza słów dyrektora Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie Tadeusza Kupczyńskiego, jakie miał wypowiedzieć pod adresem Alfreda Wielopolskiego i jego zatrudnienia w archiwum. Dokładniejszy opis sytuacji zamieszczony jest w dalszej części artykułu. Artykuł jest fragmentem niepublikowanej rozprawy doktorskiej, obronionej w 2021 r. na Uniwersytecie Szczecińskim pod tytułem *Alfred Wielopolski (1905–1996). Arystokrata, uczonec, nestor szczecińskiego środowiska historycznego*.

² Alfred Szczepny Wielopolski, ur. 1905, zm. 1996. W 1927 r. ukończył studia prawne na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. W okresie od 1927 do 1928 r. odbywał przygotowawcze studium do właściwych studiów medycznych na uniwersytecie w Montpellier we Francji. Po rezygnacji ze studiów medycznych powrócił do kraju i rozpoczął służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy we Włodzimierzu Wołyńskim oraz w 10. Dywizjonie Artylerii Konnej w Jarosławcu. Po zakończeniu służby wojskowej wyjechał do Fryburga, gdzie rozpoczął studia doktoranckie na Wydziale Prawa. Studia ukończył w 1931 r. broniąc rozprawę doktorską o polskiej emigracji w Ameryce Południowej. Od 1931 r., jako osobisty sekretarz Adama Skwarczyńskiego, pracował w referacie Wydziału Społeczno-Prasowego w Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP. W okresie od 1933 do 1934 piastował funkcję wicestary w Wieluniu. Następnie powrócił do stolicy i objął stanowisko kierownika Referatu Społeczno-Prasowego w Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP. W 1935 wziął ślub z Marią Salomeą Woytkowską. W 1937 r. rozpoczął pracę w Biurze Senatu RP, a w 1939 r. został dyrektorem Biura. Podczas wojny obronnej 1939 r. służył jako oficer zwiadu 3 baterii w 5. Dywizjonie Artylerii Konnej, która wchodziła w skład Krakowskiej Brygady Kawalerii w Armii „Kraków”. Udało mu się uniknąć niemieckiej niewoli. Okres okupacji wraz z rodziną spędził na folwarku Klemensówka. W okresie tym udzielił schronienia ukrywającemu się prof. Józefowi Kostrzewskiemu. W 1944 r. przeniósł się wraz z rodziną do Tuchowa a następnie do Książa Wielkiego. Po zakończeniu

dydaktycznej w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Szczecinie. Władze uczelni otrzymały polecenie, by uniemożliwić Wielopolskiemu jakikolwiek kontakt z młodzieżą. Jako przedstawiciel arystokratycznego rodu, po zakończeniu wojny i postępujących zmianach ustrojowych, w oczach władz komunistycznych był „wrogiem ludu”. Jemu, jak wielu innym przedstawicielom elit życia państwowego czy naukowego, II wojna światowa i idące za nią przemiany wywołane porządkiem jałtańskim, całkowicie przekreśliły dotychczasowe życie. Dzięki swemu urodzeniu, Wielopolski otrzymał kompleksowe wykształcenie. Studiował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego, odbywał studium medyczne na Uniwersytecie w Montpellier oraz ukończył studia doktorskie na Wydziale Prawa Uniwersytetu we Fryburgu, gdzie przygotował i obronił dysertację doktorską, traktującą o polskiej emigracji do Ameryki Południowej³. Posiadał również bogate doświadczenie zawodowe. W dwudziestoleciu międzywojennym pracował m.in. w Wydziale Społeczno-Prasowym Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP, gdzie był referentem, a później kierownikiem Wydziału. Piastował również funkcję wicestarosty Wielunia, a następnie pracował w Biurze Senatu RP, uzyskawszy funkcję zastępcy dyrektora. Po zakończeniu

wojny na krótki okres objął stanowisko asystenta-wolontariusza w Katedrze Ekonomii Rolnej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Po nawiązaniu kontaktu z Józefem Borowikiem, który pełnił funkcję dyrektora reaktywowanego Instytutu Bałtyckiego, przeprowadza się we wrześniu 1945 r. do Gdańska-Oliwy, gdzie został sekretarzem Instytutu. W latach 1946–1947 piastował stanowisko kuratora biblioteki w poznańskiej Wyższej Akademii Handlowej. Na polecenie dyrektora Borowika podjął próby utworzenia filii Instytutu Bałtyckiego na terenie Szczecina. Jednocześnie uczestniczył w tworzeniu szczecińskiego oddziału Akademii Handlowej. Po jego utworzeniu przeniósł się do Szczecina i rozpoczął pracę nauczyciela akademickiego, wykładając historię gospodarczą oraz prawo skarbowe. Na skutek „czystek” został zwolniony w 1952 roku. Po wielu staraniach udało mu się zdobyć pracę na stanowisku kustosa w szczecińskim Wojewódzkim Archiwum Państwowym, gdzie pracował do 1962 r. W wyniku przełomu październikowego udało mu się powrócić do pracy dydaktycznej. Wykładał na Wydziale Inżynierjno-Ekonomicznym Transportu Politechniki Szczecińskiej, jednocześnie pracując w Archiwum Państwowym. W 1959 r. uzyskał tytuł profesora nadzwyczajnego a następnie, w 1968 r. profesora zwyczajnego. Od 1968 r. kierował Katedrą Historii Gospodarczej i Zakładem Historii Gospodarczej i Doktryn Ekonomicznych. Ukoronowaniem naukowej działalności A. Wielopolskiego było nadanie mu przez Politechnikę Szczecińską tytułu doktora honoris causa. W 1976 roku przeszedł na emeryturę, jednak nadal uczestniczył w życiu naukowym Szczecina, biorąc udział m.in. w pracach Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego i Instytutu Zachodniopomorskiego. W 1995 r. Uniwersytet Szczeciński nadał mu tytuł doktora honoris causa. Więcej o życiu Alfreda Wielopolskiego zob. szerzej A. Wielopolski, *Z herbem po służbach wspomnienia*, Warszawa 2016.

³ A. Wielopolski, *L'émigration polonaise en Amérique du Sud*, l'Oeuvre de Saint-Paul, 1931.

wojny pracował w Instytucie Bałtyckim, a w 1947 roku przeprowadził się do Szczecina, gdzie uczestniczył w budowaniu zębów szkolnictwa wyższego. W mieście funkcjonowała filia Akademii Handlowej w Poznaniu, która w roku 1950 została przekształcona w Wyższą Szkołę Ekonomiczną. Na wniosek Józefa Górskiego⁴, Wielopolskiemu zostały przydzielone wykłady z historii gospodarki oraz prawa skarbowego. Swoje dydaktyczne obowiązki pełnił do sierpnia 1951 roku, kiedy to do sekretariatu uczelni wpłynęło pismo z Ministerstwa Szkół Wyższych i Oświaty. W lakonicznym zawiadomieniu ministerstwo nie wyraziło zgody na dalsze zatrudnienie Wielopolskiego w jakimkolwiek charakterze.

Bogate doświadczenie zawodowe, wszechstronne wykształcenie oraz znajomość języków obcych sprawiła, że Wielopolski zrobił niezwykle dobre wrażenie na ówczesnym dyrektorze WAP, Tadeuszu Kupczyńskim⁵. Posiadając niewspółmierne od wymaganych kompetencje, liczył na uzyskanie etatu kustosa. Jednak by uzyskać angaż, konieczna była zgoda Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych [dalej NDAP] w Warszawie. Dyrektor Kupczyński w swoim piśmie do NDAP rekomendował Wielopolskiego na stanowisko kustosa, podkreślając w pierwszej kolejności jego bogate doświadczenie administracyjno-organizacyjne oraz naukowe, zdobyte podczas pracy w Instytucie Bałtyckim i w charakterze profesora w Wyższej Szkole Handlowej. W piśmie zwracał dodatkowo uwagę na „*poważną kulturę naukowo-historyczno-prawniczą*”⁶ Wielopolskiego, w tym na zaintereso-

⁴ Józef Górski, ur. 1904, zm. 1983. Był polskim prawnikiem, profesorem na Uniwersytecie Adama Mickiewicza oraz rektorem Szkoły Handlowej w Poznaniu, przemianowanej następnie na Wyższą Szkołę Ekonomiczną. Z jego inicjatywy jej oddział został utworzony w Szczecinie.

⁵ Tadeusz Piotr Kupczyński ur. 1885 r. w Radziechowicach, zm. 1967 r. w Gdyni. Przed II wojną światową był pedagogiem. W trakcie wojny pracował w Związku Spółdzielni Spożywców „Społem”, jednocześnie organizował i wykładał w ramach tajnych kompletów. W 1940 r. został kierownikiem Komisji Oświecenia Publicznego, a od marca 1944 r. objął kierownictwo nad Komisją Oświaty i Kultury na miasto Warszawę z ramienia Delegatury Rządu. Po wojnie kontynuował zatrudnienie w „Społem” w Łodzi, następnie w 1947 r. znalazł zatrudnienie jako kustosz w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Gdańsku, jednocześnie pełniąc rolę przewodniczącego w Gdańskim Oddziale Polskiego Towarzystwa Historycznego. Od 1950 r. dyrektor Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Szczecinie, zaś rok później przeszedł na emeryturę i przeniósł się do Gdyni, gdzie prowadził bibliotekę Polskich Linii Oceanicznych. W latach 1958–1962 pełnił funkcję przewodniczącego I Wydziału Nauk Społecznych i Humanistycznych Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, a następnie funkcję wiceprezesa zarządu.

⁶ Archiwum Państwowe w Szczecinie [dalej cyt: APSz], Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Pismo T. Kupczyńskiego do NDAP z 7 sierpnia 1951 r.”, k. 3.

wania związane z gospodarczymi dziejami Pomorza oraz znajomość języków obcych. Do powyższego pisma załączył również referencje profesorów Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Juliusza Mikołajskiego⁷ oraz Stanisława Schwanna⁸.

Jednak pomimo poczynionych starań, posiadanych kompetencji i innych, licznych atutów przemawiających za zatrudnieniem, NDAP nie udzieliło żadnej odpowiedzi, tym samym na kolejne miesiące wiążąc ręce dyrektorowi Kupczyńskiemu. Sytuacja Wielopolskiego stawała się coraz bardziej krytyczna. Miał wówczas na utrzymaniu czwórkę dzieci i żadnego stałego zatrudnienia, a pobory z uczelni zostały wstrzymane z końcem września 1951 roku. Przez kolejne trzy miesiące utrzymywał się z doraźnych prac tłumacza, uzyskując zlecenia dzięki znajomościom z członkami Polskiej Akademii Nauk⁹ oprowadzając

⁷ Juliusz Mikołajski, ur. 1901, zm. 1987. Przed wojną początkowo wykładowca na Uniwersytecie Poznańskim następnie w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu. Podczas kampanii wrześniowej dostał się do niewoli i do końca wojny przebywał w obozach jenieckich. Po jej zakończeniu powrócił do Poznania. W 1946 r. został oddelegowany do Szczecina w celu pomocy w organizacji filii Akademii Handlowej, w której kierował katedrą geografii. W latach 1953–1955 dziekan Wydziału Towaroznawstwa Rolno-Spożywczego Wyższej Szkoły Ekonomicznej. Jeden z członków założycieli Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego oraz Polskiego Towarzystwa Geograficznego.

⁸ Stanisław Marian Schwann ur. 1912, zm. 1982. Przed wojną studiował prawo, ekonomię polityczną oraz filologię klasyczną. Jego rozprawa doktorska z zakresu prawa dotyczyła ochrony mniejszości narodowych w Polsce na podstawie międzynarodowych zobowiązań. Dzięki uzyskanemu stypendium przeniósł się na studia historyczne i filologiczne na Uniwersytecie Warszawskim, które zakończył wybuch II wojny światowej. Wojnę spędził ukrywając się w Rumunii. Po jej zakończeniu powrócił do kraju i przebywał w Warszawie, a następnie w Poznaniu. W 1948 r. przeniósł się do Szczecina, gdzie dołączył do organizowanej Akademii Handlowej, w której następnie prowadził seminarium z handlu zagranicznego. Od roku 1951 został kierownikiem Katedry Finansów w przemianowanej na Wyższą Szkołę Ekonomiczną uczelni. W latach 1951–1953 został dziekanem Wydziału Finansów, a następnie do 1953 do 1955 r. był prorektorem do spraw nauki. Od 1955 r. prodziekan Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego Transportu utworzonej Politechniki Szczecińskiej. W latach 1954–1966 dziekan Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego Transportu. Od 1965 r. w ramach profesora wizytacyjnego prowadził zajęcia w Instytucie Historii Medycyny i Przyrodznawstwa im. Karola Sudhoffa na Uniwersytecie Karola Marksa w Lipsku. Następnie na stałe przeniósł się do NRD, gdzie został kierownikiem działu historii medycyny na wspomnianej uczelni, a później dyrektorem Instytutu. Po przejściu na emeryturę w 1976 r., rozpoczął wykłady na Uniwersytecie Fryderyka Schillera w Jenie, które prowadził do 1981 r.

⁹ Z. Kosiorowski, *Jak woda szukająca formy*, [w]: *Mój ocean prawdziwy. Zbiór reportaży*, Szczecin 1985, s. 157.

wycieczki¹⁰ jako przewodnik turystyczny PTTK¹¹ oraz wyprzedając część prywatnych zbiorów bibliotecznych¹². Fiaszem zakończyły się próby publikacji pisanych powieści historycznych oraz opowiadań dla dzieci i młodzieży¹³.

Wobec przedłużającego się okresu, w którym NDAP milczało o możliwości zatrudnienia, Wielopolski zdecydował się na krok, który prawdopodobniej zasugerował mu Jerzy Sawicki¹⁴. Zaproponował on napisanie listu do Bolesława Bieruta. Z taką formą odwołania i zwrócenia się o interwencję, Wielopolski spotykał się pracując w kancelarii prezydenta w swej przedwojennej karierze. Sam list jest dziś ciężki do jednoznacznego zinterpretowania. Utrzymany był bowiem w specyficznym stylu, charakterystycznym dla człowieka, który znalazł się w sytuacji bez wyjścia. Jak pisał w nim:

Przez cały ten okres pracy od dni wyzwolenia starałem się jak najwydatniej pracować dla dobra Polski Ludowej. Zarówno w stosunku do kolegów w pracy, jak i do młodzieży starałem się jak najlepiej spożytkować swoją wiedzę i doświadczenie – nadrobić z nawiązką błędy i szkody wyrządzone w przeszłości. Pracuję nieustannie nad samym sobą celem uzupełnienia braków wiedzy i pełnego opanowania nowoczesnej nauki Marksizmu-Leninizmu-Stalinizmu. Pomocnym mi tu było zwłaszcza zeszłoroczne konserwatorium zorganizowane w Warszawie

¹⁰ Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze.

¹¹ Ogłoszenie o jednej z takich wycieczek, pt. *Kąpiemy się w jeziorze Binowskim* znalazło się w „Kurierze Szczecińskim” z dnia 31 sierpnia 1951 r. W numerze został opisany plan podróży, której przewodnikiem był Wielopolski. Punktem kulminacyjnym była tytułowa kąpiel uczestników w jeziorze.

¹² A. Wielopolski, *List do Obywatela Prezydenta Rzeczypospolitej*, [w:] *Listy do pierwszych sekretarzy KC PZPR (1944–1970)*. Wybór i opracowanie J. Stępień, Warszawa 1994, s. 101.

¹³ Wywiad z Andrzejem Wielopolskim, listopad 2017. W zbiorach autora.

¹⁴ Jerzy Sawicki, ur. 1919, zm. 1967. Po ukończeniu studiów prawniczych na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie praktykował jako adwokat do 1941 r. Następnie, ze względu na swe żydowskie pochodzenie, ukrywał się pod przybranym nazwiskiem Jerzego Biłobran. W trakcie przesuwania się frontu, związał się z PPR, a następnie rozpoczął pracę w Prokuraturze Specjalnej w Lublinie. W latach 1944–1953 piastował funkcję prokuratora Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybunału Narodowego ds. ścigania przestępców wojennych w Polsce. Brał również udział w pracach delegacji Krajowej Rady Narodowej podczas procesów norymberskich. W latach 1948–1950 jako profesor wykładał na Wydziale Prawa Uniwersytetu Łódzkiego, a od 1952 r. pracował na Wydziale Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Jeden z współautorów podręcznika *Prawo karne Polski Ludowej*, wydany w 1954 r.

przez Ministerstwo Szkół Wyższych i Nauki. Wśród młodzieży szerzyłem kult Wielkich Wodźów Rewolucji. Konsul Radziecki w Szczecinie sprawił mi radość wyrażając mi w rozmowie słowa uznania za odczyt, który miałem dla młodzieży o życiu Lenina w 25-ą rocznicę Jego zgonu. Usłyszałem również szereg ciepłych słów uznania za biblioteczną wystawę pism Stalina, która wspólnie z żoną urządziliśmy w uczelni z okazji 70-ej rocznicy urodzin Wielkiego Wodza Światowego Proletariatu. W pracy społecznej staram się wyprzedzić innych: widząc obecnie jasno perspektywy rozwojowe Polski w najgłębszym przekonaniu biorąc czynny udział w Ruchu Obrońców Pokoju, gdzie w roku bieżącym zostałem wyróżniony dyplomem uznania za działalność w okresie Plebiscytu Pokoju. Swoją czwórkę dzieci wychowuję na prawach obywateli Polski Ludowej. Obie córeczki są w szkole przodownicami pracy, starszy syn również robi dobre postępy mimo chronicznej choroby uszu, a najmłodszy – Pekawuerek w tym roku poszedł do szkoły.

[...] Pragnę najwydatniej pracować w dziedzinie, która mi jest droga w pracy naukowej, oświatowej lub na odcinku budowania kultury.

Zdaje sobie sprawę, że moja przeszłość musi budzić zastrzeżenia i stawiać znaki zapytania odnośnie zaufania do mojej osoby. Pragnę jednak zyskać zaufanie i dlatego ośmieliłem się złożyć ten opis mojej przeszłości z rzetelnym podaniem motywów, którymi się kierowałem w swoich działaniach, z prośbą o ich rozważenie i przywrócenie możliwości twórczej pracy, o ile na to zasługuję.

Jaki mogę dać dowód swojej szczerości?

Chyba ten, że nie widzę inaczej szczęścia swoich dzieci, jak w rozwijającej się w pokoju Socjalistycznej Ojczyźnie¹⁵.

Czytając go bezkrytycznie można odnieść wrażenie, że Wielopolski całkowicie odżegnuje się od swojej przeszłości oraz klasy społecznej, z której pochodzi. Nazywa ich członków „burżujami”. Język utrzymany jest w konwencji samokrytycznej „nowomowy” partyjnej. Do jego napisania bez wątpienia zmusiły go życiowe okoliczności i konieczność utrzymania czwórki dzieci. Z drugiej strony, stosowanie tak wyraźnych hiperbol w laudacji nowego systemu politycznego, nasuwa na myśl hipotezę, że zabiegi te były celowe w zakamuflowaniu pewnej ironii. Trudno ocenić dziś rolę J. Sawickiego, jednak we wspomnieniach Marii Salomei Wielopolskiej znalazł się m.in. taki fragment:

Bardzo ważną osobą okazał się po wojnie, ukrywający się pod fałszywym nazwiskiem Żyd, który cały czas pracował u Dziadka a potem

¹⁵ A. Wielopolski, *List do Obywatela...*, s. 99–100.

u nas jako inż. Jerzy Biłobran, a był adwokatem ze Lwowa Jerzym Sawickim [...]. W każdym razie Sawicki po wojnie zachował się b. przyzwoicie. Nie tylko dowiadywał się, jak sobie radzimy po ucieczce z Zarzecza, ale kiedy Alfred za tzw. pochodzenie, charakter przedwojennej pracy przez dwa lata¹⁶ nie mógł otrzymać żadnej pracy w Szczecinie, interweniował u prezydenta Bieruta i dzięki tej interwencji, Alfred otrzymał pracę w tutejszym Archiwum¹⁷.

Faktem jednak jest, że Bolesław Bierut zlecił zajęcie się sprawą podsekretarzowi stanu w Prezydium Rady Ministrów Jakubowi Bermanowi. Ten napisał następującą dyspozycję: *należy polecić KW w Szczecinie, aby sprawdzili, czy dr Wielopolski ma pracę zapewniającą mu utrzymanie. Należy mu taką pracę zapewnić, chyba że KW ma jakieś zastrzeżenia dotyczące jego postawy w chwili obecnej. J. Berman*¹⁸. Pod dyspozycją ktoś z czasem dopisał słowo *Wykonane*¹⁹.

Pod owym „wykonane” ukrywał się pojedynczy dokument o następującej treści: *Komitet Wojewódzki Wydział Propagandy, kieruje obyw. Wielopolskiego Alfreda – do Państwowego Archiwum celem objęcia stanowiska archiwisty. Rozpoczęcie pracy powinno nastąpić w dniu 15.1.1952 r. Sekretarz K.W. P.Z.P.R. (Lewin)*²⁰. W ten sposób, niejako w ramach polecenia i skierowania, Wielopolski został zatrudniony w Archiwum.

Wielopolski w jednym z późniejszych wywiadów wspominał, że Kupczyński po jego zatrudnieniu spotkał się z wieloma zarzutami, że oto zatrudnił archiwum „wroga ludu pracującego”. W rzekomych odpowiedziach dyrektor miał usprawiedliwiać się tym, że człowieka o niepewnym rodowodzie, z którym władza nie może sobie do końca poradzić, on zamknie w Archiwum²¹. Oczywiście nasuwa się tu pewna symbolika zaistniałej sytuacji. Zgodnie bowiem z panującymi zasadami, do archiwów przekazywane są dokumenty i materiały cenne, jednocześnie będące jednak niepotrzebnymi do bieżącego funkcjonowania danej instytucji czy urzędu. Wielopolski czuł się, jak przeżytek minionej epoki, który został przeniesiony do *historii*. Podobne spo-

¹⁶ Prawdopodobnie oczywista omyłka pisarska, bowiem Wielopolski pozostawał bez pracy w okresie od września 1951 do zatrudnienia w WAP, tj. początek stycznia 1952 r.

¹⁷ M.S. Wielopolska, *Aneks do dziejów naszej rodziny*. Dokument znajduje się w zbiorach rodziny.

¹⁸ Więcej na temat osoby Jakuba Bermana zob. szerzej A. Sobór-Świdarska, *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.

¹⁹ A. Wielopolski, *List do Obywatela...*, s. 101.

²⁰ APSz, KW PZPR w Szczecinie, sygn. 3549, k. 7.

²¹ Z. Kosiorowski, *Jak woda...*, s. 156.

strzeżenia w swoich wspomnieniach poczyniła Lucyna Turek-Kwiatkowska. Jej narracja przybrała jednak nieco inny, bardziej pozytywny wydźwięk, gdy pisała o spotkaniu przedstawicieli historycznych rodzin w gmachu Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w osobach Marii Hauke-Bosak czy Alfreda Wielopolskiego²².

SPECYFICZNE POCZĄTKI

Pracę na stanowisku archiwisty Wielopolski rozpoczął 15 stycznia 1952 r. Jedno z pierwszych zadań, które zostało mu powierzone, polegało na uporządkowaniu dokumentów pergaminowych oraz ksiąg grodzkich wraz z opracowaniem inwentarzy archiwalnych. Przydzielony mu został także nadzór nad porządkowaniem archiwaliów rejencji koszalińskiej. Wielopolski w jednym z wywiadów udzielonym po latach wspominał, że gdy trafił do WAP absolutnie nie znał się na archiwistyce. Obce były mu pojęcia inwentarza kartkowego czy topograficznego oraz zasady, na jakich porządkuje się materiały archiwalne. Nie zdawał sobie sprawy ze znaczenia zespołu archiwalnego. Pierwsze powierzone zadania były dodatkowo utrudnione ze względu na brak znajomości paleografii²³. Z czasem wyspecjalizował się w niej. W ten sposób, w trakcie długiej pracy w WAP, do porządkowania zostały mu przydzielone m.in. zespoły Magistrat Neuwedel (Drawno) i Schönfliess (Trzcieżko-Zdrój) oraz we współpracy z innymi pracownikami Landeskulturamt, Landeskulturabteilung, Landesfinanzamt, Zällämter²⁴. Na potrzeby tych prac zaproponował m.in. zakup kombinowanej maszyny do pisania z czcionkami polską i niemiecką, która ułatwiłaby opracowywanie zasobu niemieckojęzycznego²⁵.

Doświadczenie zebrane w trakcie pracy przy porządkowaniu dyplomów pergaminowych oraz inwentaryzowaniu materiałów do dziejów wsi z ksiąg grodzkich²⁶ skutkowało opracowaniem przez niego

²² L. Turek-Kwiatkowska, *Moje 60 lat w Szczecinie. Okruchy wspomnień*, Szczecin 2015, s. 18.

²³ APSz, Zbiór nagrań, sygn. 22: „Wspomnienia prof. Alfreda Wielopolskiego (spotkanie z pracownikami WAP), pracującego w szczecińskim archiwum w latach 1951–1961 z dnia 27 maja 1981 roku”.

²⁴ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 276: „Protokół posiedzenia naukowego z dn. 7 kwietnia 1956 r.”, brak paginacji.

²⁵ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 49: „Protokół narad pracowniczych z dn. 20 września 1952 r. [w jednostce błędnie zapisany rok jako 1925]”, brak paginacji.

²⁶ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 49: „Protokół narad pracowniczych z dn. 2 kwietnia 1953 r.”, brak paginacji.

instrukcji wewnętrznej²⁷, która następnie stosowana była w WAP²⁸. Jednak Wielopolski nie poprzestawał na porządkowaniu zasobu. W trakcie odbywających się cyklicznych porad produkcyjnych pracowników WAP, w pierwszych miesiącach swego zatrudnienia, zaproponował, że przygotuje tematy referatów oraz paneli dyskusyjnych w związku z reaktywacją posiedzeń naukowych. Wygłosił też jedną z pierwszych prelekcji, dotyczącą historii rejencji koszalińskiej²⁹.

Jak zanotowała dyrektor Irena Okón³⁰, pracowitość Wielopolskiego w połączeniu z znakomitą znajomością języka niemieckiego oraz łąciny z szybkim opanowaniem pisma gotyckiego sprawiły, że stanął on *cenną siłą naukową dla naszego Archiwum*³¹. W ocenie jego półrocznej pracy podkreślała jego wysokie kwalifikacje oraz bardzo sumienną postawę³².

Dodatkowo Wielopolski ukończył kurs dla pracowników naukowych Archiwów Państwowych, zorganizowany w Ośrodku Szkoleniowym Prezydium Rady Ministrów w Szczecinie³³. Kurs składał się z VI modułów:

- I. Zagadnienia dotyczące organizacji archiwów
- II. Archiwoznawstwo
- III. Zagadnienia metodyczne

²⁷ Metoda opracowania i przechowywania dokumentów polegała na podzieleniu ich na cztery grupy rzeczowe oraz przechowywanie każdego pergaminu w oddzielnej teczce lub kopercie, które następnie składowane były w kartonach archiwizacyjnych w miarę luźny sposób. Jednocześnie dokumenty najciekawsze, Wielopolski zaproponował przechowywać w specjalnych wzmocnionych kopertach, z których dokument w łatwy sposób mógłby być wyciągany i chowany. Alternatywą dla tego rozwiązania było umieszczenie dokumentu w przeszklonych gablotach. W ten sposób dokumenty te w bezpieczny sposób były udostępniane szerszej grupie odbiorców, bez konieczności regularnego wydobycia ich z magazynów. Porządkowanie materiałów do dziejów wsi polegały na przeglądaniu ksiąg grodzkich i tworzeniu kart inwentarzowych.

²⁸ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 28: „Protokół zebrania Komisji Metodycznej z dn. 29 stycznia 1959”, k. 36–38.

²⁹ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 49: „Protokół z porad pracowniczych”, brak paginacji.

³⁰ Irena Okón urodziła się w 1907 r. Studia filozoficzne w zakresie historii ukończyła na Uniwersytecie Warszawskim. Po wojnie pracowała w WAP, a w latach 1951–1955 pełniła obowiązki dyrektora Archiwum. Była członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego Oddział w Szczecinie, pełniąc obowiązki sekretarza.

³¹ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Pismo I. Okón do NDAP z 26 czerwca 1952 r.”, k. 15.

³² APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 49: „Protokół z porad pracowniczych”, brak paginacji.

³³ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 49: „Protokół z porad pracowniczych”, brak paginacji.

- IV. Zajęcia praktyczne
- V. Zagadnienia ogólnopolityczne
- VI. Zagadnienia polityczno-ustrojowe i społeczno-gospodarcze Polski Ludowej³⁴.

Wielopolski mógł zapoznać się na nim z podstawami metodologii archiwalnej, uporządkować zdobytą dotychczas wiedzę z zakresu opracowywania inwentarzy i porządkowania akt³⁵. Nieodczownym

³⁴ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 54: „Program kursu dla młodszego personelu naukowego archiwów centralnych, wojewódzkich i powiatowych”, k. 4–7.

³⁵ W ramach pierwszego modułu, Wielopolski zaznajamiał się z organizacją służby archiwalnej w świetle obowiązujących przepisów, archiwami powiatowymi, działalnością archiwów państwowych w zakresie kontroli składnicy akt oraz brakowania akt w urzędach. W ramach archiwoznawstwa, uczestniczył w zajęciach z archiwów dawnej Rzeczypospolitej, doby porobiorowej (Królestwo Polskie, Prusy, Galicja), najnowszych, podworskich, gospodarczych, popruskich oraz radzieckich. W module trzecim zdobył i ugruntował wiedzę z podstawowych zagadnień z zakresu archiwistyki, rozwoju kancelarii na ziemiach polskich do pierwszej wojny światowej, współczesnego systemu kancelaryjnego, wykazu akt, składnicy akt, porządkowaniu akt w administracji państwowej (dawnej i nowej) i dokumentacji podworskiej oraz gospodarczej. W dalszej części Wielopolski poznał zasady inwentaryzacji akt, ich brakowania, tworzenia kart zespolowych. Zapoznał się również z inwentarzem topograficznym oraz podstawami dotyczącymi konserwacji akt. W ramach zajęć praktycznych ćwiczył umiejętności porządkowania akt, ich inwentaryzacji oraz brakowania. W ramach V modułu dotyczącego zagadnień ogólnopolitycznych, zgłębił dwa bloki tematyczne. Pierwszy dotyczył zagadnień związanych z tematyką: *ZSRR – kraj zwycięskiego socjalizmu i wielkich budowli komunistycznych, okresu odbudowy gospodarki narodowej, socjalistycznego uprzemysłowienia ZSRR, kolektywizacji wsi w ZSRR oraz o wielkich budowlach komunizmu w ZSRR*. Pod patetycznie brzmiącymi hasłami kryło się szkolenie ideologiczne. Drugi blok poświęcony był układowi sił po II wojnie światowej. Ostatni moduł poświęcony był zagadnieniom polityczno-ustrojowym oraz społeczno-gospodarczym w Polsce Ludowej. W ramach pierwszego działu dotyczącego demokracji ludowej jako formy dyktatury proletariatu, zaznajomił się z podstawowymi pojęciami z marksistowsko-leninowskiej nauki o państwie i dyktaturze proletariatu, istocie i charakterze klasy państwa oraz roli PZPR w kierowniczej sile demokracji ludowej. W dalszych działach poszerzał swą wiedzę z zakresu Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, naczelnych organów władzy administracji państwowej oraz Rad Narodowych jako terenowych organów władzy państwowej. W ramach tego działu dokładnie poznał historię powstania, rozwoju i roli rad narodowych oraz zasady i metody ich pracy, zakresu działania rad i ich organów oraz ich strukturę organizacyjną i funkcjonowanie (sesje, komisje, prezydium, wydziały oraz referaty). Ostatni dział poświęcony był zagadnieniom społeczno-gospodarczym. W ramach tych zajęć otrzymał informację z zakresu gospodarki Narodowej Polski Ludowej i jej organizacji, planie 6-letnim jako budowie fundamentów socjalistycznych w Polsce w świetle stalinowskiej nauki o industrializacji, głównych założeń sojuszu robotniczo-chłopskiego i polityce Partii oraz Rządu Ludowego na wsi, podstawowych zagadnień związanych z rozwojem spółdzielczości produkcyjnej na wsi i umacnianiu istniejących spółdzielni produkcyjnych w świetle nauki Lenina i Stalina o kolektywizacji.

elementem szkolenia były również wykłady z nauk politycznych, z których otrzymał ocenę dobrą, w przeciwieństwie do pozostałych, ukończonych uzyskaniem bardzo dobrej noty.

Po zakończeniu kursu otrzymał od dyrektora upoważnienie do przeprowadzenia kontroli wszelkich składnic urzędów, instytucji, przedsiębiorstw państwowych i uspołecznionych oraz Centralnej Składnicy Odpadów Użytkowych. Wielopolski sprawdzał prawidłowość prowadzenia, przechowywania oraz brakowania dokumentacji niearchiwalnej³⁶. Dodatkowo od lipca 1952 r. został wyznaczony przez Naczelnego Dyrektora NDAP na przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Brakowania Akt w Szczecinie³⁷. W dalszej kolejności przyznano mu uprawnienia do zajmowania się i brakowania akt wytwarzanych przez referaty wojskowe o klauzulach jawnej i poufnej³⁸.

Na polecenie naczelnego dyrektora Wielopolski porządkował oraz inwentaryzował materiały dotyczące dziejów ruchów chłopskich oraz wsi na Pomorzu Zachodnim. Praca polegała na gruntownym i systematycznym przeglądaniu materiałów wytypowanych przez NDAP oraz zredagowaniu kart indywidualnych oraz zbiorczych zgodnie z panującymi zasadami dotyczącymi inwentaryzacji³⁹. W ramach dodatkowych obowiązków podjął się m.in. zadania uporządkowania materiałów Społecznego Komitetu Radiofonizacji Kraju⁴⁰, przeprowadzenia serii wykładów dla słuchaczy Szczecińskiego Pałacu Młodzieży, traktujących o tematyce „Przyszłość Pomorza Zachodniego” oraz przygotowania koreferatu do studium urbanistycznego miasta Szczecin dla Pracowni Konserwacji Zabytków⁴¹.

Jak wielu pracowników WAP, również Wielopolski brał udział w pracach związanych z porządkowaniem zasobu bibliotecznego. W zakresie tym posiadał doświadczenie, bowiem zaraz po zakończeniu wojny, gdy objął stanowisko asystenta-wolontariusza w Katedrze

³⁶ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Upoważnieni dla Wielopolskiego do przeprowadzania kontroli archiwalnych”, k. 6.

³⁷ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Nominacja Wielopolskiego na przewodniczącego Wojewódzkiej Komisji Brakowania Akt w Szczecinie”, k. 23.

³⁸ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Upoważnieni dla Wielopolskiego do prowadzenia kontroli materiałów niejawnych”, k. 23.

³⁹ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 54: „Umowa zlecająca badania naukowe nad inwentaryzacją dokumentacji dot. ruchów chłopskich i dziejów wsi”, k. 8.

⁴⁰ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 54: „Umowa z lutego 1953”, k. 9.

⁴¹ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 54: „Umowa podpisana przez Wielopolskiego z przedstawicielem Pałacu Młodzieży w Szczecinie oraz Biurem Konserwatora Zabytków”, k. 12–15.

Ekonomii Rolnej na Uniwersytecie Jagiellońskim⁴², odpowiedzialny był m.in. za porządkowanie zbiorów bibliotecznych. Również podczas pracy w Instytucie Bałtyckim, jako sekretarz naukowy, dbał o rozproszone zbiory biblioteczne⁴³. Dzięki jego interwencji w Ministerstwie Ziem Odzyskanych, udało się uratować m.in. zbiory z Fromborka⁴⁴. Także podczas pracy w Akademii Handlowej wspomagał swoją żonę Marię Salomeę Wielopolską w prowadzeniu uczelnianej biblioteki. Z inicjatywy Wielopolskiego udało się także uzyskać pomoc w sprowadzeniu części niezbędnej literatury od m.in. Prezydium Rady Ministrów, GUS, Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Miejskiej w Szczecinie oraz Biura Wymiany Międzynarodowej. Bardzo istotną okazała się pomoc Gerarda Labudy, który wówczas był docentem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Osobiście pomagał i wskazywał Wielopolskiemu miejsca na terenie Poznania, w których w trakcie wojny niemiecki okupant składował skonfiskowane księgozbiory z instytucji naukowych oraz prywatnych. Szczególnie żmudną okazała się praca, jaką musiano następnie wykonać w związku z selekcjonowaniem czasopism ekonomicznych⁴⁵. Dzięki tej akcji zasób Biblioteki Akademii Handlowej został powiększony o blisko 10 tys. woluminów wydawnictw zwartych oraz 140 woluminów różnego rodzaju czasopism⁴⁶. Warto zaznaczyć, że w Szczecinie

⁴² Niestety w archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego nie zachowały się żadne dokumenty związane z działalnością Wielopolskiego z tego okresu.

⁴³ Informował m.in. Ministerstwo Ziem Odzyskanych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Wydział Archeologiczny Uniwersytetu Poznańskiego o niepokojącym zjawisku niszczenia oraz rozkradania dzieł z Fromborka. Wielopolski w piśmie z maja 1946 r. zabiegał o jak najszybszą interwencję oraz objęcie opieką zasobu, którego wielkość szacował w przybliżeniu na dwie ciężarówki. Wiadomość ta dotarła również do Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu, której dyrektorem był Aleksander Birkenmajer. Jak donosił w swym piśmie Wielopolski, na zdeponowany w poklasztornym budynku zasób składały się dzieła pochodzące z biblioteki katedralnej i Seminarium Archeologicznego Uniwersytetu w Królewcu. W odpowiedzi na jego apel, Ministerstwo Oświaty wyraziło zgodę na przetransportowanie dwoma samochodami ciężarowymi zbiorów w postaci książek ponemieckich, przezroczy i innych pomocy naukowych do Biblioteki Uniwersyteckiej.

⁴⁴ R. Nowicki, *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych. Ziemię zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Poznań 2006, s. 192–193.

⁴⁵ M.S. Wielopolska, *Biblioteka główna*, [w:] *Politechnika Szczecińska w latach 1946–1971*, red. S. Prowans, Warszawa 1974, s. 250.

⁴⁶ L. Lipska, E. Szoplińska, *Udział biblioteki uczelnianej w rozwoju wyższego szkolnictwa ekonomicznego na Pomorzu Zachodnim w latach 1946–2001*, [w:] *Ekonomia w Szczecinie; jubileusz 55-lecia Wyższego Szkolnictwa Ekonomicznego na Pomorzu Zachodnim (1946–2001): Zjazd Absolwentów Ekonomii (Uniwersytetu Szczecińskiego, Politechniki Szczecińskiej, Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Akademii Handlowej)*, pod red. J. Hozera i S. Flejterskiego, Szczecin 2001, s. 447.

brakowało książek w języku polskim. Potwierdza to w swym artykule Włodzimierz Stępiński, który, przytaczając słowa Jacka Gałkowskiego, pisał, że *każda książka polska była książką przywiezioną*⁴⁷. W podobnym tonie pisał L. Babiński: *książki wpływające do nowej uczelni są w 90 % książkami niemieckimi i to niekoniecznie z ostatnich lat, a jeśli chodzi o książki w innych językach, materiał jest przedwojenny, polskich książek praktycznie wcale nie ma: trzeba je będzie z dużym nakładem wysiłku i pieniędzy sprowadzić z centralnej Polski*⁴⁸.

Wielopolskiemu została również powierzona funkcja inspektora pracy. Z tego tytułu odpowiedzialny był za opracowanie planu ochrony przeciwpożarowej dla całego budynku WAP. Z jego inicjatywy, w ramach działań profilaktycznych, ustawiono płytę izolacyjną pod grzejnik elektryczny, który używany był przez pracowników do gotowania wody na herbatę oraz zwiększono liczbę skrzyń z piaskiem znajdujących się w magazynach. Dodatkowo zakupiono 5 łopat i 1 wiadro na piasek, który używany był do gaszenia akt⁴⁹. Same szkolenia przeciwpożarowe Wielopolski określał jako „kiła i udreka ostatniego rządu”. Całość sprowadzała się bowiem do wielogodzinnego siedzenia na krześle i słuchania szkolenia. By w jakikolwiek sposób sobie umilić ten pobyt, Wielopolski zwykł pisywać wierszyki a następnie przekazywać je pozostałym *towarzyszom niedoli*. Jeden z nich, o wyraźnie rubasznym zabarwieniu, trafił do dyrektora Okoń, która po zapoznaniu się z jego treścią cała się zaczerwieniła. Szczęśliwie zachowała się treść owego wierszyka:

Pytanie:
Czy też palny,
czy nie palny,
Jest materiał archiwalny,
To zależy w jakim trakcie,
Czy przed aktem,
Czy po akcie.
Odpowiedź:
Miła Pani, miły Panie!

⁴⁷ W. Stępiński, *W kwestii ideologii i martyrologii w tradycji regionalnej i edukacji społeczeństwa na Pomorzu Zachodnim (1945–1975/1980)*, [w:] *Edukacja Humanistyczna*, 1999, nr 1, s. 43.

⁴⁸ L. Babiński, *Rozwój szczecińskiego ośrodka naukowego*, [w:] „*Szczecin. Miesięcznik Pomorza Zachodniego*”, nr 10, Szczecin 1960, s. 10.

⁴⁹ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 49: „*Protokoły z narad pracowniczych*”, brak foliacji.

W odpowiedzi na pytanie
Wyjaśniamy to i owo
Biorąc sprawę naukowo –
Już od najdawniejszych lat
Wiedział o tym cały świat,
Że prawdziwy archiwista
Zrobić może aktów trzysta.
I przed aktem i po akcie
Jako również w akcie trakcie,
W nocy tudzież w ciągu dnia
Zawsze kondycje ma!
Wszystkie dobrze zna pozycje,
Czy od dołu, czy od góry,
Nawet akt bez sygnatury
Spełnić zawsze jest gotowy –
Zrobić numer początkowy.
Archiwalne materiały
Będą jemu dobrze stały
Bowiem wszystko wykorzysta
Taki jest ten archiwista⁵⁰.

Mimo krótkiego stażu pracy, już w 1952 roku Wielopolski został wytypowany, jako jeden z dwóch pracowników, do udziału w konferencji metodycznej NDAP w Warszawie. Zgodnie z wytycznymi przedstawionymi przez naczelnego dyrektora, kierownicy poszczególnych archiwów państwowych w wyborze pracowników delegowanych na konferencję mieli kierować się doświadczeniem oraz wysokimi kwalifikacjami pracowników naukowych, którzy wykazywali się osiągnięciami w dziedzinie metodyki archiwalnej⁵¹.

W trakcie ogólnej dyskusji na konferencji, Wielopolski zwracał uwagę m.in. na konieczność rozszerzenia merytorycznej opieki Archiwów Państwowych na podległe składnice akt i archiwa zakładowe poszczególnych instytucji, urzędów czy przedsiębiorstw. W jego ocenie oprócz opieki nad narastającym zasobem narodowym, archiwa państwowe powinny doprowadzić do prawidłowego ich funkcjonowania w urzędach. Jak zaznaczał, sieć państwowych archiwów powinna czuwać nad urzędowymi, w których wytwarzane były materiały

⁵⁰ APSz, Spuścizna Bogdana Frankiewiczza, sygn. 164: „Wiersz o archiwistach”, brak foliacji.

⁵¹ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 26: „Tezy referatów do Konferencji Metodycznych”, brak foliacji.

archiwalne do czasu pojawienia się właściwych przepisów i instrukcji w tym zakresie⁵².

W ramach akcji promujących działania WAP jego pracownicy brali udział w pogadankach radiowych. W latach 1952–1954 wygłoszono 29 tego typu audycji, z czego 23 zostały opracowane i wygłoszone przez Wielopolskiego⁵³. Również w lokalnej prasie ukazywały się artykuły, które pisane w przystępny i atrakcyjny sposób przybliżały mieszkańcom dzieje Pomorza Zachodniego. Wiele z tych artykułów było jego autorstwa⁵⁴.

W 1955 roku Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk zorganizował w Szczecinie lokalną sesję naukową, poświęconą tematyce najważniejszych zagadnień dotyczących dziejów Pomorza Zachodniego. Wielopolski był jednym z prelegentów i wygłosił referat pt. *Z dziejów rozwoju gospodarczego Pomorza Zachodniego w XIX wieku*⁵⁵.

Brał on również udział w przeprowadzeniu szkoleń organizowanych dla kierowników wydziałów Prezydiów Powiatowych Rad Narodowych oraz pracowników składnic Prezydiów Gminnych i Miejskich Rad Narodowych. Szkolenia dotyczyły m.in. wyjaśnieniu znaczenia wytwarzanej dokumentacji dla państwowego zasobu archiwalnego, instrukcji kancelaryjnej i sposobu wytwarzania oraz klasyfikowania dokumentacji w oparciu o system dziesiętny, znaczenia gromadzonej dokumentacji dla badań naukowych, a także sposobów oraz zasad udostępniania i ich brakowania⁵⁶.

⁵² Tamże.

⁵³ *Jak to było w Kukułowie, Zamek i miast, Życie cechowe w Szczecinie, Jak czytamy stary dokument, W roku szkolnym 1595/96, idziemy na wycieczkę do starego Szczecina, Przywileje dla kupców z dalekich stron, Pobór ceł w Kostrzynie, Z dziejów pogranicza powiatu Szczecineckiego, O najdawniejszej mapie i bogactwie Pomorza, Obrazek z reformacji na Pomorzu, O dawnych obyczajach w Szczecinie, Rewolucja piwna w Szczecinie (1616), Z przeszłości ziemi Czaplńskiej, O pracy chłopa w starostwie drahimskim. Kwietniowe prace w gospodarstwie z przed 300 lat, Opowiadanie o Sydonii Borcke, Rośliny przemysłowe w dawnych czasach, lekcja ekonomii ze starego dokumentu, O polskich robotnikach sezonowych na Pomorzu Zachodnim, Skąd nazwa Międzyzdroje, Z dziejów budownictwa drogowego na Pomorzu, Refleksje historyka (pogadanka przedwyborcza).*

⁵⁴ Przykładowe tytuły: *Dokument miasta Szczecina, Dokument w służbie historii, Przywileje dla kupców z Gryfina, Wybory odkomenderowanych, Wycieczka do dawnego Szczecina, Przywilej dla kupców z Krakowa, O noworocznych życzeniach w dawnych czasach, Przygoda księcia Geldrii, Przed 350 laty, Nie od razu Szczecin zbudowano, Sprawimy Łażnię, W Złocieńcu wyrabia się sukno, Rodowód Gryfa, Tajemnica czerwonego narożnika.*

⁵⁵ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 55, brak foliacji.

⁵⁶ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 360, brak foliacji.

Z końcem roku 1957, Wielopolski został poproszony o przygotowanie artykułu pt. *Akta bankowe o wartości trwałej* i ogłoszenie go na Konferencji Metodologicznej w 1958 r. W celu jego opracowania oraz zebrania potrzebnych materiałów badał zarówno dokumentację zgromadzoną w Archiwum Akt Nowych, jak i materiały przechowywane w archiwach i składnicach bankowych. Ocena wartości dokumentacji bankowej opierała się na analizie archiwaliów Narodowego Banku Polskiego, Banku Rolnego, Banku Inwestycyjnego oraz departamentu bankowego Ministerstwa Finansów⁵⁷. Zebrany materiał posłużył do napisania artykułu, który został opublikowany na łamach „Archeionu”⁵⁸. Został on też wykorzystany do opracowania Zarządzenia Nr 3 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 16 kwietnia 1962 roku w sprawie oceny akt bankowych⁵⁹.

„POWRÓT” DO PRACY NAUKOWEJ I DYDAKTYCZNEJ

Praca Wielopolskiego w WAP nie ograniczała się jedynie do zadań związanych z inwentaryzowaniem akt. Jak po wielu latach zauważył w ocenie jego dorobku naukowego i społecznego Władysław Górski⁶⁰, od samego początku pracy w archiwum Wielopolski spotkał grono młodych archiwistów, dla których w krótkim czasie stał się kimś w rodzaju przewodnika i mentora. Zaszczepił w nich „bakcyła naukowego”, a zachęcając do samodzielnej pracy naukowej, sprawił, że praca wśród dawnych akt nie ograniczała się jedynie do ich inwentaryzowania czy „odkurzania z kurzu”. Zatrudnienie w WAP wprowadziło nową jakość. Wielopolski określił to „ożywieniem zmurszałych murów Archiwum”, które stało się czynną placówką o charakterze naukowo-badawczym⁶¹.

⁵⁷ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 27: „Tezy referatów do Konferencji Metodycznych”, brak foliacji.

⁵⁸ A. Wielopolski, *Akta bankowe o wartości trwałej*, „Archeion” 29: 1958.

⁵⁹ *Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952–2000*, wybór i opracowanie M. Tarakanowska i E. Rosowska, Warszawa 2001, s. 87–92.

⁶⁰ Władysław Górski, ur. 1917, zm. 2015. Przed wojną studiował prawo na Uniwersytecie Poznańskim. W 1946 r. przyjechał do Szczecina, gdzie podjął pracę w Akademii Handlowej. W latach 1951–1952 oraz 1953–1956 piastował funkcję dziekana Wydziału Inżynieryjno-Ekonomicznego Transportu Politechniki Szczecińskiej. Od 1982 r. był wiceprzewodniczącym Komitetu ds. Powołania Uniwersytetu Szczecińskiego. Członek towarzystw naukowych, zaś w latach 1982–1988 prezes Szczecińskiego Towarzystwa Naukowego.

⁶¹ W. Górski, *Ocena działalności naukowej i społecznej Profesora Alfreda Wielopolskiego*, [w:] Archiwum Uniwersytetu Szczecińskiego, *Dział Nauki, Nadanie tytułu doktora Honoris Causa prof. Alfredowi Wielopolskiemu*, sygn. 263/8, k. 11–15.

W ramach odbywających się posiedzeń naukowych w WAP w Szczecinie, Wielopolski wygłaszał referaty oraz aktywnie uczestniczył w dyskusjach po wystąpieniach innych pracowników. Tematyka wystąpień była różna i dotyczyła m.in. aktualnie prowadzonych prac w archiwum lub naukowych zainteresowań. Jeden z referatów dotyczył „Zagadnienia przemysłu sukienniczego na Pomorzu Zachodnim i materiałów do tego zgromadzonych w WAP w Szczecinie”⁶². Po jego wygłoszeniu wywiązała się spora dyskusja. Głos w niej zabrali pozostali pracownicy nauki, podnosząc pytania o powiązania pomiędzy rozwojem i zanikaniem przemysłu sukienniczego na Pomorzu i Śląsku, o historię rozwoju tej gałęzi przemysłu oraz potencjalnego rozszerzenia kwerendy o archiwalia celne i sądowe. Ustosunkowując się do powyższych pytań, Wielopolski zaznaczył, że cały przemysł sukienniczy Pomorza Zachodniego, Śląska, Ziemi Lubuskiej czy Wielkopolski nastawiony był na rynek polski. Z chwilą powstania przemysłu tekstylnego w Królestwie ośrodki te podupadły, zaś dotychczasowi sukiennicy zmuszeni zostali do emigracji zarobkowej do centralnych ośrodków miejskich. Zwrócił również uwagę na atrakcyjność przeprowadzenia badań o więzach między sukienkami z Pomorza a genezą powstającej klasy robotniczej np. w Łodzi. Badanie nazwisk pozwoliłoby potwierdzić lub obalić przypuszczenie, że

⁶² W wygłoszonym referacie autor zaznacza, że problem rozwoju sukiennictwa na Pomorzu Zachodnim jest częścią ogólnopolskiej historii rozwoju gospodarczego, gdyż jest jedną ze składowych rozwoju tego przemysłu również w Wielkopolsce, Śląsku czy Ziemi Lubuskiej. W doskonały sposób ukazywał również tzw. Pruską drogę do kapitalizmu, która w wyraźny sposób skupiała się na gospodarczym rozwoju terenów na zachód od Łaby, traktując tereny na wschód jako swego rodzaju kolonialne, służące niejako za zaplecze rolne. Tym samym, w przeciwieństwie do Anglii czy innych krajów, również przemiany społeczne, wykształcenie się klasy robotniczej oraz walka klas wobec pruskich realiów wyglądała zupełnie inaczej. Brak skupienia kapitału w przemyśle oraz zanikanie przemysłu sukienniczego w XIX wieku sprawił, że tereny Pomorza Zachodniego spotkały się z zjawiskiem masowej ucieczki mieszkańców na zachód oraz przekształceniu w pracowników rolnych. Gdy wszędzie walka klas kształtowała się według wzoru – kapitał przedsiębiorców kontra klasa robotnicza, na Pomorzu ukształtował się w sposób następujący: pracownicy rolni kontra obszarnicy. W jego ocenie materiały zgromadzone w WAP pozwalały nie tylko na historyczne badania, ale również dawały wgląd w przemiany polityczne, a co za tym idzie stanowiły niezwykle cenne źródło w ideologicznej walce o Pomorze.

Zagadnienie rozwoju sukiennictwa na Pomorzu Zachodnim było również istotne ze względu na milczenie na ten temat historiografii niemieckiej oraz ze względu na wyjątkowe podłoże, jakim był związek polityczno-gospodarczy między tym rejonem a terenami Polski centralnej i Rosją. Fakt upadku przemysłu wraz z zamknięciem granicy w trakcie wojny w sposób dobitny wskazywał na *niemożliwy związek geograficzno-gospodarczy z Polską*. Materiał źródłowy do powyższych zagadnień znajdował się w zespołach Archiwum Książąt Szczecińskich, Archiwum Książąt Włogoskich oraz Kapitulie Kamieńskiej.

szukający zatrudnienia sukiennicy stanowiliby zręby robotników miejskich. W dalszej części nawiązał do przemian w technologii produkcji, począwszy od wrzecion, zastąpieniu ich kołowrotkami, folowania sukna przy pomocy folusza wodnego i wyparciu go przez folusz walcowy, który w XVII wieku ustąpił przed ruchomym czółenkiem, poruszonym ręcznie przez system dźwigniowy⁶³.

W marcu 1953 roku Wielopolski podjął się napisania pracy na temat „Rozwoju gospodarczego Pomorza Zachodniego w XIX i XX wieku” na zlecenie Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk⁶⁴. W lipcu tegoż roku otrzymał od Naczelnego Dyrektora propozycję przeprowadzenia kursu dla młodego personelu naukowego archiwów centralnych, wojewódzkich oraz powiatowych. Kurs odbył się na przełomie września i października 1953 r. w Szczecinie. Tematyka szkolenia skupiała się wokół zagadnień porządkowania, inwentaryzowania oraz brakowania dokumentacji niearchiwalnej. Wielopolski podjął się zadania jego przeprowadzenia, jednak poprosił Henryka Altmana⁶⁵ o możliwość wykonania tej pracy w urzędowych godzinach pracy w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Szczecinie⁶⁶. W powojen-

⁶³ APSz, *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie*, sygn. 276: „Protokół posiedzenia naukowego”, brak foliacji.

⁶⁴ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 54: „Umowa o dzieło z IH PAN z dn. 14 marca 1953 r.”, k. 10.

⁶⁵ Henryk Altman, ur. 1897, zm. 1974. Przed wojną związany z ruchem socjalistycznym, członek m.in. Organizacji Młodzieży Socjalistycznej „Młot”. Następnie współpracował z PPS-Lewica i „Głosem Robotniczym” do którego pisał. Po zakończeniu I wojny światowej uczestniczył w utworzeniu warszawskiej Rady Delegatów Robotniczych i następnie brał udział w I Zjeździe Komunistycznej Partii Polski. Z ramienia partii został skierowany do Lublina, gdzie pracował w redakcji „prawdy komunistycznej”. W 1932 r. uczestniczył w Kongresie Międzynarodówki Pracowników Oświaty w Paryżu oraz został członkiem Komitetu Wykonawczego. W 1937 r. brał udział w VI Zjeździe KCZZ. Po wybuchu II wojny światowej udał się na zajęty przez Sowieców Wołyń. Po niemieckiej agresji w czerwcu 1941 r. został ewakuowany w głąb ZSRR, gdzie pracował jako nauczyciel. Od 1943 r. został naczelnikiem Wydziału Wydawniczego w Komitecie do Spraw Dzieci Polskich w ZSRR Związku Patriotów Polskich. W latach 1944–1945 przebywał w Chełmie i Lublinie organizując pracę w Resorcie Pracy i Opieki Społecznej, w której pełnił funkcję kierownika Departamentu Ubezpieczeń Społecznych oraz Pracy PKWN. Do 1951 r. był delegatem w Radzie Administracji Międzynarodowego Biura Pracy oraz członkiem delegacji na Zgromadzenie Ogólne ONZ. Od sierpnia 1952 r. do 1965 r. pełnił funkcję Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Członek m.in. Instytutu Historii PAN, Zakładu Historii Partii przy KC PZPR oraz Zakładu Historii Stosunków Polsko-Radzieckich.

⁶⁶ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 54: „Propozycja NDAP dla Wielopolskiego w sprawie przeprowadzenia ćwiczeń praktycznych podczas kursu archiwalnego dla młodszego personelu naukowego WAP i PAP”, k. 16–17.

nej Polsce wobec braku możliwości odbycia studiów z zakresu archiwistyki, szkolenia dla młodszego personelu naukowego służby archiwalnej odbywały się w specjalnie do tego celu organizowanych przez Naczelną Dyрекcję szkoleniach⁶⁷. Na takim szkoleniu wiedzę z zakresu archiwistyki zdobywał rok wcześniej sam Wielopolski⁶⁸.

W ramach przygotowania materiału do zajęć praktycznych, Wielopolski zwrócił się do WAP w Łodzi w celu ściągnięcia niewielkich i zamkniętych zespołów obrazujących działalność kancelarii rosyjskiej i austriackiej oraz do WAP w Poznaniu w celu sprowadzenia zespołów kancelarii polskiej doby dwudziestolecia międzywojennego. Materiały z kancelarii pruskiej wybrał sam z zasobu WAP w Szczecinie. Szerokie szkolenie personelu naukowego wynikało m.in. z faktu, że uczestnicy kursu przybywali z terenów całej Polski (kursanci pochodzili z 16 Wojewódzkich Archiwów Państwowych, z Archiwum Akt Nowych i Głównego Archiwum Akt Dawnych) i na co dzień każdy z nich pracował na zupełnie innym materiale. Niemniej, założeniem kursu było wyszkolenie pracownika naukowego do pracy z każdym rodzajem materiału, jaki dotyczył historii Polski (w tym okresów rozbiorów)⁶⁹.

⁶⁷ Konwencja szkolenia przewidywała część teoretyczną, podczas której wykłady prowadziło grono zaproszonych profesorów, doktorów i specjalistów z całego kraju oraz część praktyczną. Założenia szkolenia miały pozwolić na ogólną pracę z zespołem archiwalnym, umożliwiając jego uporządkowanie oraz inwentaryzację, a także stworzenie do niego wstępu oraz jego brakowanie. Do zadań Wielopolskiego, w ramach kierownika kursu, należało zorganizowanie szkolenia dla 56 uczestników, zapewnienie odpowiedniej kadry oraz materiałów do zajęć praktycznych, rozpisanie planu szkolenia uwzględniając wytyczne NDAP, Biura Kadr i Szkolenia Urzędu Rady Ministrów, opracowanie siatki zajęć i przydzielenie odpowiedniej liczby wykładów, uwzględniając konieczność dojazdu i zakwaterowania kadry wykładowczej, itd. Dodatkowo do jego zajęć jako kierownika, należało wyrobienie 50 godzin zajęć praktycznych na jednej z 3 grup ćwiczeniowych, na które zostali podzieleni uczestnicy. Pozostałe dwie grupy zostały przydzielone dr. J. Bieleckiej oraz Fr. Paprockiemu z WAP w Poznaniu. Prowadzący ćwiczenia praktyczne zostali również wyznaczeni przez NDAP do przeprowadzenia egzaminu końcowego po miesięcznym kursie. Zgodnie z wytycznymi z Warszawy, kurs składał się z 93 godzin wykładów, 22 godzin poświęconych na czytanie, 33 godzin ćwiczeń oraz 50 godzin zajęć praktycznych, co w sumie dawało 198 godzin. Część wykładowa oraz ćwiczeniowa dotyczyła wybranych zagadnień Polski współczesnej, zagadnień ustrojowych, archiwoznawstwa oraz zagadnień metodycznych. Kurs odbywał się w ośrodku szkoleniowym Prezydium Rady Ministrów, mieszczącym się na ul. Arkońskiej 1. Ze szczecińskiej kadry naukowej do przeprowadzenia wykładów zgodzili się dr Babiński, dr Wolszan i dr Szwan.

⁶⁸ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 155, brak foliacji.

⁶⁹ Tamże.

W celu uatrakcyjnienia kursu⁷⁰, w trakcie jego trwania zorganizowano m.in. wyjście do teatru i na koncert, zwiedzanie miasta, wycieczkę krajoznawczo-turystyczną po okolicach Szczecina oraz rejs statkiem do Wolina, który był połączony ze zwiedzaniem stanowisk archeologicznych prowadzonych w ramach przygotowań do obchodów Milenium⁷¹.

Pewnym paradoksem jest to, że dwa lata po relegowaniu z WSE z powodu klasowego pochodzenia, za zgodą KW PZPR w Szczecinie Wielopolskiemu zostało powierzone prowadzenie wykładów z zakresu szkoleń ideologicznych dla pracowników WAP w Szczecinie. Od obowiązku tego starał się uwolnić, argumentując to słabą oceną z nauk politycznych, jaką otrzymał na szkoleniu w 1952 r. oraz fatalnym stanem zdrowia. Owa próba zakończyła się jednak niepowodzeniem⁷². Szkolenie opierające się o literaturę złożoną w większej części z pism Marksa, Engelsa i Lenina obejmowało ekonomiczne podłoże marksizmu, źródła ideologiczne, powstanie leninizmu-marksizmu epoki imperializmu i rewolucji proletariackiej, podstawowe zasady dialektyki marksistowskiej, materializmu historycznego, marksistowskiej nauki społecznej oraz teorii formacji społeczno-ekonomicznej. W połowie roku szkolenie ideologiczne zostało powierzone L. Turek-Kwiatkowskiej, jednak Wielopolski dalej prowadził zajęcia m.in. dotyczące „początków kapitalizmu i powstania polskiej klasy robotniczej”⁷³.

W styczniu 1954 r. Wielopolski podpisał umowę z Polską Akademią Nauk. W ramach prowadzonych przez niego prac powstał wówczas fragment monografii „Rozwój Pomorza Zachodniego w XIX i XX wieku”⁷⁴. Ostatecznie książka ukazała się w roku 1959 pod tytułem „Gospodarka Pomorza Zachodniego w latach 1800–1918”⁷⁵ i była

⁷⁰ W złożonym sprawozdaniu z zakończonego kursu Wielopolski wskazywał na konieczność zaplanowania dodatkowych 12 godzin, które przeznaczone byłyby na przeprowadzenie egzaminu oraz stanowiłyby zabezpieczenie, na wypadek spóźnienia się dojeżdżającego wykładowcy lub z powodu innej sytuacji losowej. W jego ocenie większy nacisk należało położyć na punktualne przybycie kursantów w dniu rozpoczęcia szkolenia (w przypadku powyższego kursu już pierwszego dnia zajęcia zostały przesunięte o 6 godzin z powodu nie przybycia do Szczecina na czas większości grupy), rozszerzyć program o wizytację w składnicach akt oraz w większym stopniu sprawdzać dyspozycje wykładowców, by nie następowało krzyżowanie i powtarzanie się tematów.

⁷¹ APSz, Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 155, brak foliacji.

⁷² APSz, Zbiór nagrań, sygn. 22: „Wywiad...”.

⁷³ APSz, *Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie*, sygn. 154, brak foliacji.

⁷⁴ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Oświadczenie Wielopolskiego z dn. 15 czerwca 1954 r.”, k. 11.

⁷⁵ A. Wielopolski, *Gospodarka Pomorza Zachodniego w latach 1800–1918*, Szczecin, 1959.

wydana przez Szczecińskie Towarzystwo Naukowe. W związku z prowadzonymi badaniami naukowymi oraz publikacjami dyrekcja WAP zaproponowała mu ubieganie się o tytułu profesora. Z propozycji tej jednak nie skorzystał. Jak sam później tłumaczył, w jego ocenie własny dorobek naukowy do tego czasu był niewystarczający i skupiał się na dydaktyce oraz popularyzacji. Jego niektóre artykuły i prace naukowe czekały jeszcze na publikację⁷⁶. O samodzielne stanowisko pracownika naukowego zaczął się ubiegać od czerwca 1955 r. Na liście naukowych osiągnięć znalazły się: *O przyczynach gospodarczej bierności Odry w przeszłości*⁷⁷ wydane w roczniku Akademii Handlowej, *Polsko-Pomorskie spory graniczne w latach 1536–1555*⁷⁸ opublikowane w „Przeglądzie Zachodnim” nr 4/5 z 1954 r., *Zagadnienie sił wytwórczych i rozwój stosunków społecznych w rolnictwie Pomorza Zachodniego w pierwszej połowie XIX wieku*⁷⁹ wydane w „Kwartalniku Historycznym” nr 4 z 1954 r., zaakceptowane i zatwierdzone do druku przez „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” *Przyczyny zamierania sukiennictwa na Pomorzu Zachodnim w XIX wieku*⁸⁰, fragmenty pracy pisanej na zlecenie Polskiej Akademii Nauk pod tytułem *Rozwój gospodarczy Pomorza Zachodniego w XIX i XX wieku*, broszurę popularno-naukową z 1945 r. *Bydgoszcz, nowe zadania i widoki rozwoju*⁸¹ oraz praca zbiorowa *Przeszłość Pomorza Zachodniego Przemawia*⁸² z 1952 r.⁸³ W załączonej opinii dyrektor Okoń, wskazany jest okres jego studiów aspiranckich, obejmujący lata 1945–1955. Jako specjalizację wskazywała ona Historię Gospodarczą Pomorza w XIX wieku, zaś pracę na stanowisku kustosa w WAP wpisywała w działalność i zamierzenia pracy asystenckiej Wielopolskiego, która dała mu bazę

⁷⁶ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Oświadczenie Wielopolskiego z dn. 15 czerwca 1954 r.”, k. 8.

⁷⁷ A. Wielopolski, *O przyczynach ekonomicznej bierności Odry w przeszłości*, [w:] „Rocznik Akademii Handlowej w Szczecinie”, rok 1948/1949, Szczecin 1949.

⁷⁸ Tenże, *Polsko-Pomorskie spory graniczne w latach 1536–1555*, „Przegląd Zachodni” 1954, nr 4/5.

⁷⁹ Tenże, *Zagadnienia sił wytwórczych i rozwoju stosunków społecznych w rolnictwie Pomorza Zachodniego w pierwszej połowie XIX w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1954, nr 4.

⁸⁰ Tenże, *Sukiennictwo na Pomorzu Zachodnim w XIX wieku*, „Rocznik do dziejów społecznych i gospodarczych” 1995, nr 17.

⁸¹ Tenże, *Bydgoszcz - nowe zadania i widoki rozwoju*, Bydgoszcz 1945.

⁸² K. Chojnacka, W. Lachnitt, I. Okoń, A. Wielopolski, *Przeszłość Pomorza Zachodniego przemawia...*, Szczecin 1952.

⁸³ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Podanie Wielopolskiego z dn. 30 czerwca 1955 w sprawie rozpoczęcia procedury ubiegania się o tytuł samodzielnego pracownika nauki”, k. 12–13.

źródłową do badania zagadnień gospodarczych na Pomorzu. Dodatkowo wskazała współpracę kandydata na stopień naukowy z Poznańskim Instytutem Historii oraz publikacje w czasopismach naukowych. W ocenie pracy społeczno-politycznej podkreślała jego działalność w powstałym w 1952 r. szczecińskim oddziale Polskiego Towarzystwa Historycznego oraz wygłaszane przez niego pogadanki popularyzacyjne na temat historii regionu w ramach akcji społecznych⁸⁴.

Jednym z recenzentów dorobku naukowego Wielopolskiego za wspomniany okres był Andrzej Grodek. W swej ocenie podkreślał znaczenie trzech prac ukazanych drukiem, tj. *Polsko-Pomorskich sporów granicznych, Zagadnienia sił wytwórczych i rozwoju stosunków społecznych w rolnictwie Pomorza Zachodniego w pierwszej połowie XIX wieku* oraz *Przyczyny zamierania sukiennictwa na Pomorzu Zachodnim w XIX w.* Wspomniane prace Wielopolskiego w ocenie Grodka *poważnie uzupełniały naszą wiedzę o stosunkach gospodarczych Pomorza, ale również formowały pewne ogólne prawidłowości. To nadaje pracom tym szczególną wartość*⁸⁵.

Na podstawie pozytywnych recenzji i wniosku NDAP, sprawa nadania tytułu docenta dla Wielopolskiego stanęła na obradach Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej. Jej przewodniczącym był Stanisław Arnold. Z zachowanych stenogramów posiedzenia wynika, że podczas przedstawienia kandydatury Wielopolskiego do tytułu docenta głos zabrał przedstawiciel NDAP, podkreślając jego wkład w rozwój szczecińskiego środowiska. Wskazał również na jego artykuły zamieszczane w „Przeglądzie Zachodnim”, które charakteryzowały się *erudycją i solidnością historyczną*. Wobec powyższego, podczas głosowania o nadanie tytułu samodzielnego pracownika naukowego dla Wielopolskiego jego wniosek *przeszedł jednogłośnie*⁸⁶.

Z dniem 27 kwietnia 1956 r. Centralna Komisja Kwalifikacyjna dla Pracowników Nauki przyznała Alfredowi Wielopolskiemu tytuł naukowy docenta⁸⁷. Następnym awansu naukowego oraz w uznaniu

⁸⁴ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Opinia I. Okólna na temat Wielopolskiego”, k. 34–35.

⁸⁵ A. Grodek, *Ocena dorobku naukowego Alfreda Wielopolskiego z dnia 12 września 1955 r.*, [w:] Archiwum Akt Nowych [dalej: AAN], Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, sygn. 3815: „Dr Wielopolski Alfred, ur. 19 X 1905 r. Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Szczecinie, Politechnika Szczecińska w Szczecinie. Docent, profesor nadzwyczajny”, k. 14–15.

⁸⁶ AAN, Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego w Warszawie, sygn. 3815: „Dr Wielopolski Alfred...”, Protokół z obrad Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej – sesja z 21 kwietnia 1956”, k. 3–4.

⁸⁷ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Pismo dyrektora NDAP dot. zwiększenia poborów w związku z przyznaniem Wielopolskiemu tytułu docenta”, k. 18.

dotychczasowej pracy zawodowej, powierzone mu zostało kierownictwo nad IV Oddziałem, który odpowiedzialny był za zbiory WAP⁸⁸.

POLSKI CZERWIEC 1956 I ZAKOŃCZENIE PRACY W WAP

Przez okres pracy w Archiwum Państwowym w Szczecinie Wielopolski stopniowo powracał do myśli o ponownym podjęciu pracy dydaktycznej. Z tą myślą wydawał kolejne prace naukowe i uzyskał tytułu docenta. Dodatkowo mające miejsce w kraju przemiany związane z Poznańskim Czerwcem '56⁸⁹ oraz Odwilżą, stworzyły podatny grunt pod powrót do pracy akademickiej. Od początku roku 1956 Wielopolski szykował publikacje trzech prac naukowych. *Polonica w WAP w Szczecinie* oraz *Archiwa Podworskie w WAP w Szczecinie i ich znaczenie dla nauki* dotyczyły archiwistyki. Trzecia miała dotyczyć publikacji źródeł i nosiła tytuł *Inwentarze i księgi protokołów starostwa Drahimskiego*⁹⁰.

Tego samego roku rektor Politechniki Szczecińskiej Stanisław Prowans⁹¹ zwrócił się z propozycją objęcia przez Wielopolskiego kierownictwa Zakładu Historii Gospodarczej. W odpowiedzi miał on wskazać, że gotów jest do pojęcia pracy w roku akademickim 1956/1957, ale jednocześnie chce zachować pełen etat w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Szczecinie. Politechnika poinformowała o takim stanowisku Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego, a w nadesłanym piśmie z września 1956 r. Dyrektor Zarządu Wyższych Szkół Technicznych, Józef Szymański, poinformował, że negatywnie ocenia możliwość przykładowego wywiązywania się z obowiązków Kierownika Katedry Ekonomii Politycznej Politechniki Szczecińskiej przy jednoczesnym pełnieniu obowiązków w obecnym zakładzie pracy. Wobec zaistniałej sytuacji J. Szymański zaproponował dwa rozwiązania: podjęcie

⁸⁸ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Powierzenie Wielopolskiemu obowiązków kierownika IV Wydziału WAP z dn. 16 maja 1956 r.”, k. 14–16.

⁸⁹ Zob. szerzej E. Makowski, *Poznański czerwiec 1956 - pierwszy bunt społeczeństwa PRL*, Poznań 2006, J. Eisler, *Poznański Czerwiec '56 – powstanie, protest, bunt?* [w:] *Poznańskie Czerwiec 1956. Uwarunkowania-Przebieg-Konsekwencje*, Poznań 2007, P. Grzelczak, *Poznański Czerwiec 1956. Walka o pamięć w latach 1956–1989*, Poznań 2016.

⁹⁰ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Pismo NDAP z dn. 26 czerwca 1956 r.”, k. 53.

⁹¹ Stanisław Prowans, ur. 1918, zm. 1992. Z powodu wybuchu II wojny światowej przerwał studia, które ukończył w 1947 r. W 1949 r. rozpoczął pracę w Katedrze Metaloznawstwa Politechniki Warszawskiej. Następnie przeniósł się do Szczecina, gdzie zatrudniony został w Szkole Inżynierskiej, przemianowanej następnie na Politechnikę Szczecińską. W latach 1955–1958 oraz 1970–1973 sprawował funkcję dziekana Wydziału Mechanicznego. W okresie od 1981 do 1982 r. piastował urząd rektora Politechniki Szczecińskiej.

pełnego zatrudnienia na Politechnice oraz zachowanie połowy etatu w WAP lub powołanie go do pracy dydaktycznej na uczelni jedynie w połowicznym wymiarze⁹².

O zaistniałej sytuacji S. Prowans poinformował NDAP wskazując na możliwość kontynuowania przez Wielopolskiego zatrudnienia w WAP w wymiarze połowy etatu. Powyższą propozycję naczelny dyrektor przekazał do zaopiniowania dyrektorowi jednostki, polecając jednocześnie zajęcie stanowiska wobec zaistniałej sytuacji⁹³. Pełniący wówczas obowiązki dyrektora Henryk Lesiński⁹⁴ stwierdził jednak, że obecność Wielopolskiego ze względu na wiedzę i kwalifikacje zawodowe jakie posiadał jest „niezbędna” do prawidłowej pracy WAP. Zauważał on jednak ogromny potencjał naukowo-społeczny, jakim byłoby powierzenie kierownictwa nad Zakładem Historii Gospodarczej Wielopolskiemu. W jego ocenie rozwiązanie takie poważnie wpłynęłoby na pozycję szczecińskiego ośrodka naukowego z zakresu nauk ekonomicznych. Wobec tego Lesiński zdecydował się na drugie rozwiązanie – pozostawienie Wielopolskiego na pełny etat w WAP i jednocześnie zatrudnienie go na pół etatu na Politechnice⁹⁵.

Z początkiem października 1956 r. Wielopolski rozpoczął pracę na Politechnice Szczecińskiej⁹⁶. Wymiar dodatkowych zajęć wyniósł początkowo 4 godziny wykładowe i 2 ćwiczeniowe w tygodniu. Zgodnie z jego zapewnieniami nie kolidowały one w początkowym okre-

⁹² APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Pismo H. Lesińskiego z dn. 26 czerwca 1956 do NDAP”, k. 56.

⁹³ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Pismo NDAP do H. Lesińskiego z dn. 15 czerwca 1956 r.”, k. 55.

⁹⁴ Henryk Michał Lesiński, ur. 1923, zm. 1994. Był polskim historykiem, interesującym się szczególnie archiwistyką oraz mediewistyką. Do Szczecina został skierowany jako pracownik oddziału Zakładu Historii Polskiej Akademii Nauk. W latach 1956–69 był dyrektorem Wojewódzkiego Archiwum Państwowego. Współuczestniczył przy tworzeniu STN. Rektor Wyższej Szkoły Nauczycielskiej w Szczecinie, przemianowanej następnie na Wyższą Szkołę Pedagogiczną. Brał udział w pracach Komisji Organizacyjnej Uniwersytetu Szczecińskiego, a po jego powstaniu został dziekanem Wydziału Humanistycznego. Więcej na temat jego osoby zob. L. Turek-Kwiatkowska, K. Kozłowski, *Profesor Henryk Lesiński jako archiwista i organizator życia naukowego oraz kulturalnego w środowisku szczeciński*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1995, nr 10, R. Gaziński, *Profesor Henryk Lesiński jako historyk*, tamże, Z. Chmielewski, *Henryk Lesiński. Naprawdę wolny wśród studentów*, [w:] *Szczecin stulecia*, 2000.

⁹⁵ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Pismo H. Lesińskiego z dn. 26 czerwca 1956 do NDAP” k. 56.

⁹⁶ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 50: „Pismo NDAP z dn. 26 września 1956 r. wyrażające zgodę na podjęcie przez Wielopolskiego pacy na Politechnice Szczecińskiej”, k. 57–58.

sie w żaden sposób z obowiązkami pełnionymi w WAP⁹⁷. Jednak już w grudniu 1956 r. Wielopolski zwrócił się z prośbą do NDAP o zredukowanie jego obowiązków w WAP do wymiaru połowy etatu od stycznia 1957 roku⁹⁸.

W październiku 1961 roku Minister Szkolnictwa Wyższego powołał Wielopolskiego do działającej przy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych Rady Archiwalnej. Kadencja miała obejmować lata 1961–1964. Wśród jej dotychczasowych członków znalazło się wielu wybitnych naukowców, jak choćby Aleksander Gieysztor, Jerzy Topolski czy Tadeusz Manteuffel. Bez wątpienia było to więc wielkie wyróżnienie i jednocześnie docenienie ogromu pracy wykonywanej na rzecz polskiej nauki⁹⁹.

W maju 1961 r. zarządzeniem ministerstwa powołano na Politechnice Szczecińskiej Katedrę Historii Gospodarczej, zaś Wielopolskiego w lipcu tego roku mianowano jej kierownikiem. Dodatkowo minister odwołał wszelkie dotychczasowe zezwolenia na wykonywanie prac dodatkowych przez pracowników naukowych. W związku z tym Wielopolski był zmuszony do złożenia wypowiedzenia w WAP. Jednocześnie zwrócił się do rektora Politechniki Szczecińskiej z prośbą, by wyjednał w ministerstwie zgodę na ponowne, częściowe zatrudnienie w archiwum. Prośba pozostała jednak bez odpowiedzi. Ponowił ją jeszcze raz w marcu kolejnego roku, spotkała się jednak z odmową. Blisko dziesięcioletnia praca Alfreda Wielopolskiego w Archiwum Państwowym dobiegła końca¹⁰⁰.

PODEJŚCIE DO ARCHIWISTYKI

Podejście Wielopolskiego do archiwistyki należy uznać za wyjątkowe. Uważał, że dla zbiorowości ludzkiej archiwalia są tym, czym dla jednostki jest pamięć. To pozostałości minionych lat, pozwalają bowiem społeczeństwu czerpać ze wspólnego doświadczenia nagromadzonego

⁹⁷ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Pismo Wielopolskiego do NDAP z dn. 24 września 1956 w sprawie wyrażenia zgody na podjęcie pracy na Politechnice Szczecińskiej”, k. 22.

⁹⁸ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Pismo Wielopolskiego do NDAP z dn. 31 grudnia 1956 w sprawie wyrażenia zgody na redukcję wymiaru zatrudnienia w WAP”, k. 20–21.

⁹⁹ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Pismo NDAP z dn. 28 października 1961 roku dot. powołania Wielopolskiego do Rady Archiwalnej przy NDAP”, k. 25–27.

¹⁰⁰ APSz, Spuścizna Alfreda Wielopolskiego, sygn. 49: „Pismo Wielopolskiego do dziekana Politechniki Szczecińskiej z dn. 1 marca 1962 r.”, k. 34.

w ciągu wieków oraz, co najważniejsze, to właśnie wgląd w przeszłość zapisaną w archiwaliach pozwala na obranie właściwego kierunku do dalszego rozwoju. W jego ocenie archiwa gromadzą informacje o sprawach najważniejszych. O tych, które miały miejsce w przeszłości i dlatego są tak ważne dla przyszłości. Jego zdaniem dwie najważniejsze cechy archiwisty to pedanteria oraz systematyczność. Bardzo ważna jest również wiedza o świecie, historii i mechanizmach społecznych, które wpływają na prawidłową ocenę akt i archiwaliów ze względu na ich stopień przydatności.

Wielopolski wskazywał, że w pracy archiwisty dochodzi do pewnego dualizmu. W roku 1984 w trakcie VI Tygodnia Archiwów wypowiedział następujące słowa:

W duszy archiwisty krzyżują się dwie cechy trudne do pogodzenia. Jedną jest pedanteria i systematyczność a drugą konieczna wiedza i wyobraźnia. Każda z tych cech ciągnie w przeciwną stronę. Pedanteria jest czymś zasuszającym, obojętnym, a wyobraźnia jest tym, co przypina skrzydła dla duszy i ciągnie w jakiś świat wyobraźni. Archiwista mozolnie inwentaryzuje i wciąż, w czasie tej inwentaryzacji, narażony jest na pokusy wyobraźni. Ta wyobraźnia przeszkadza mu w pracy. Oto, jak inwentaryzujemy Archiwum Książąt Pomorskich – raptem zamaszysty podpis Wallensteina rodzi bardzo rozmaite refleksje. Kiedyś wzięłem do ręki pieczęć sprzed sześciuset lat i rozgrzana w ręku zaczęła wydzielać zapach wosku. Raptem otwiera się wizja tych kwiatów łąk, które kwitły przed sześciuset laty. Jednym słowem, gdy mówimy o archiwistce, to trzeba powiedzieć, że jest on trochę jak kanarek w klatce czy inny ptaszek, którego zamknięto. Druty tej klatki to są te numery inwentarzowe, monotonne, jednakowe, które trzeba ciągle odnotowywać, zapisywać do inwentarza. To staje się mozolne, nudne. A jednocześnie siedząc w tej klatce ciągle wyobraźnia się wyrzywa...¹⁰¹

¹⁰¹ Wypowiedź Alfreda Wielopolskiego podczas VI Tygodnia Archiwów w 1984 roku, [w:] K. Kozłowski, *W 80 rocznicę urodzin Profesora Alfreda Wielopolskiego*, „Szczeciński Informator Archiwalny” [Rocznik poświęcony prof. dr Alfredowi Wielopolskiemu w Jego 80 urodziny], Szczecin 1985, s. 15–16.

Maj 1957 r. Od lewej: dr Alfred Wielopolski, Wojciech Jeziorowski, dr Bogusław Drewniak, mgr Bogdan Frankiewicz, mgr Zbigniew Robaczewski, mgr Zofia Dowigałło, Maria Bosak-Hauke, mgr Anna Poniatowska¹⁰²

Wielopolski z wielkim sentymentem wspominał lata spędzone w Archiwum, z którym przez resztę życia utrzymywał stały kontakt. Jednym z ważniejszych osiągnięć Wielopolskiego było zainspirowanie pracujących w nim archiwistów by sami podążyli drogą naukową. Bez wątpienia reprezentował czynną postawę wobec nowych sytuacji w jakich się znajdował. Do WAP trafił na skutek wypadkowej wielu czynników, jednak nie poprzestał na biernej postawie. Niemal od samego początku inicjował wiele przedsięwzięć, głównie naukowych. Podejmował również szereg zadań dodatkowych. Owoce swojej pracy zamieszczał w pisanych artykułach i książkach oraz prezentował w wygłaszanych referatach, wierząc, że kiedyś uda mu się powrócić do czynnej pracy na uczelni wyższej. Duże zaangażowanie widoczne było również w zakresie popularyzacji wiedzy o przeszłości Pomorza Zachodniego wśród mieszkańców miasta. Propagowaniu historii służyły pisane w lokalnej prasie artykuły oraz wygłaszane pogadanki radiowe. Impuls dany przez Wielopolskiego sprawił, że w Archiwum zaczęła rozwijać się nauka humanistyczna¹⁰³.

¹⁰² Zdjęcie oraz jego opis za *Mundusarchii mundur memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, pod red. M. Frankiel, Szczecin 2007.

¹⁰³ W. Górski, *Ocena działalności...*, s. 11–15.

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY ARCHIWALNE

Archiwum Akt Nowych

Zespół Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w Warszawie

Archiwum Państwowe w Szczecinie

Komitet Wojewódzki PZPR w Szczecinie, Wydział Propagandy

Spuścizna Bogdana Frankiewicza

Spuścizna Alfreda Wielopolskiego

Wojewódzkie Archiwum Państwowe

Zbiór nagrań

Archiwum Uniwersytetu Szczecińskiego

Nadanie tytułu doktora honoris causa dla prof. dr hab. Alfreda Wielopolskiego

Archiwum domowe Alfreda Wielopolskiego

EDYCJE ŹRÓDŁOWE

Listy do pierwszych sekretarzy KC PZPR (1944–1970). Wybór i opracowanie Józef Stępień. Warszawa 1994.

Zbiór przepisów archiwalnych wydanych przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych w latach 1952–2000, wybór i opracowanie M. Tarakanowska i E. Rosowska, Warszawa 2001.

WSPOMNIENIA, PAMIĘTNIKI, RELACJE

Turek-Kwiatkowska L., *Moje 60 lat w Szczecinie. Okruchy wspomnień*, Szczecin 2015.

Wielopolski A., *Z herbem po służbach wspomnienia*, Warszawa 2016.

LITERATURA

Babiński L., *Rozwój szczecińskiego ośrodka naukowego*, „Szczecin. Miesięcznik Pomorza Zachodniego”, 1960, nr 10.

Chmielewski Z., *Henryk Lesiński. Naprawdę wolny wśród studentów*, [w:] *Szczecin stulecia*, Szczecin 2000.

Chojnacka K., Lachnitt W., Okoń I., Wielopolski A., *Przeszłość Pomorza Zachodniego Przemawia...*, Szczecin 1952.

Eisler J., *Poznański Czerwiec '56 – powstanie, protest, bunt?*, [w:] *Poznańskie Czerwiec 1956. Uwarunkowania – Przebieg – Konsekwencje*, Poznań 2007.

Gaziński R., *Profesor Henryk Lesiński jako historyk*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1995, nr 10.

Grzelczak P., *Poznański Czerwiec 1956. Walka o pamięć w latach 1956–1989*, Poznań 2016.

Kosiorowski Z., *Mój ocean prawdziwy – zbiór reportaży*, Szczecin 1985.

- Kozłowski K., *W 80 rocznicę urodzin Profesora Alfreda Wielopolskiego*, „Szczeciński Informator Archiwalny” (Rocznik poświęcony prof. dr Alfredowi Wielopolskiemu w Jego 80 urodziny), 1985.
- Lipska L., Szoplińska E., *Udział biblioteki uczelnianej w rozwoju wyższego szkolnictwa ekonomicznego na Pomorzu Zachodnim w latach 1946–2001*, [w:] *Ekonomia w Szczecinie; jubileusz 55-lecia Wyższego Szkolnictwa Ekonomicznego na Pomorzu Zachodnim (1946–2001): Zjazd Absolwentów Ekonomii (Uniwersytetu Szczecińskiego, Politechniki Szczecińskiej, Wyższej Szkoły Ekonomicznej, Akademii Handlowej)*, pod red. J. Hozera, S. Flejterskiego, Szczecin 2001.
- Makowski E., *Poznański czerwiec 1956 – pierwszy bunt społeczeństwa PRL*, Poznań 2006.
- Mundusarchii mundur memoriae. Archiwum Państwowe w Szczecinie 1945–2005*, pod red. M. Frankiel, Szczecin 2007.
- Nowicki R., *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych. Ziemię zachodniej i północnej Polski w latach 1945–1947*, Poznań 2006.
- Sobór-Świdzka A., *Jakub Berman. Biografia komunisty*, Warszawa 2009.
- Stępiński W., *W kwestii ideologii i martyrologii w tradycji regionalnej i edukacji społeczeństwa na Pomorzu Zachodnim (1945–1970/75)*, „Edukacja Humanistyczna” 1999, nr 1.
- Turek-Kwiatkowska L., Kozłowski K., *Profesor Henryk Lesiński jako archiwista i organizator życia naukowego oraz kulturalnego w środowisku szczeciński*, „Przegląd Zachodniopomorski” 1995, nr 10.
- Wielopolska M.S., *Biblioteka główna*, [w:] *Politechnika Szczecińska w latach 1946–1971*, red. S. Prowans, Warszawa 1974.
- Wielopolski A., *Akta bankowe o wartości stałej*, „Archeion” 1958, nr 29.
- Wielopolski A., *Bydgoszcz – nowe zadania i widoki rozwoju*, Bydgoszcz 1945.
- Wielopolski A., *Gospodarka Pomorza Zachodniego w latach 1800–1918*, Szczecin, 1959.
- Wielopolski A., *L’émigration polonaise en Amérique du Sud*, l’Oeuvre de Saint-Paul, 1931.
- Wielopolski A., *O przyczynach gospodarczej bierności Odry w przeszłości*, „Rocznik Akademii Handlowej”, 1949.
- Wielopolski A., *Polsko-pomorskie spory graniczne w latach 1535–1555*, „Przegląd Zachodni” 1954, nr 5/6.
- Wielopolski A., *Sukiennictwo na Pomorzu Zachodnim w XIX wieku*, „Rocznik do dziejów społecznych i gospodarczych” 1995, nr 17.
- Wielopolski A., *Zagadnienia sił wytwórczych i rozwoju stosunków społecznych w rolnictwie Pomorza Zachodniego w pierwszej połowie XIX w.*, „Kwartalnik Historyczny” 1954, nr 4.

PIOTR SIEMIŃSKI

„Arystokrata zamknięty w Archiwum”. Archiwalna droga Alfreda Wielopolskiego

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy Alfreda Wielopolskiego i jego archiwalnego epizodu w Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Szczecinie, który przypada na lata 1952-1962. Do Wojewódzkiego Archiwum Państwowego został „zesłany” po tym, jak zakazano mu dalszej pracy w charakterze nauczyciela akademickiego. W okresie 10-letniej pracy w WAP silnie zaangażował się w rozwój placówki. Dzięki podejmowanym przez archiwistów inicjatywom, placówka szybko przetransformowała się w centrum życia humanistycznego i naukowego.

SŁOWA KLUCZOWE: Alfred Wielopolski, Pomorze Zachodnie, Archiwum Państwowe w Szczecinie, zawód archiwisty, archiwistyka

PIOTR SIEMIŃSKI

„An Aristocrat Locked in the Archives”. The Archival Journey of Alfred Wielopolski

SUMMARY

The paper is concerned with Alfred Wielopolski and his archival episode in Voivodeship State Archives in Szczecin which took place in the years 1952-1962. He was „exiled” to the Voivodeship State Archives in Szczecin after he was banned from further work as an academic teacher. During the 10 years of his work at WAP, he was strongly involved in the development of the institution. Thanks to the initiatives undertaken by archivists, the institution quickly turned into a center of humanistic and scholarly life.

KEYWORDS: Alfred Wielopolski, Western Pomerania, State Archives in Szczecin, archivist profession, archivist